

Θέματα Εφαρμοσμένης Πολιτικής Ανάλυσης

Ενότητα 14.4: Τα Κόμματα Ι

Θεόδωρος Χατζηπαντελής
Τμήμα Πολιτικών Επιστημών

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Τα κόμματα

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Παρουσίαση εργασίας από Phanywat Lasothe και Πέσιος Μάριος

Τα κόμματα

Εκλογές 2012-2015

- Η τοπολογία του κόμματος.

Οργάνωση πολιτικών κομμάτων

- Η περίπτωση των κοινοβουλευτικών κομμάτων της ΙΕ' Βουλής.

Εισαγωγή στις βασικές έννοιες

- Κόμμα: “μία ομάδα ανθρώπων που οργανώνεται με σκοπό την κατάκτηση της κυβερνητικής εξουσίας, με εκλογικά ή άλλα μέσα”.
- Χαρακτηριστικά κομμάτων:
 - 1) Επιδιώκουν να ασκήσουν κυβερνητική εξουσία.
 - 2) Η ύπαρξη οργανωμένων μελών με «κομματική ταυτότητα».
 - 3) Ιδεολογική ταυτότητα και κοινές πολιτικές προτιμήσεις ως συνδετικός κρίκος.
 - 4) Ευρύτεροι στόχοι για όλους τους τομείς της κυβερνητικής δράσης.

Λειτουργία Κομμάτων

- Οι λειτουργίες των κομμάτων σε μια αντιπροσωπευτική δημοκρατία:
- 1) Αντιπροσώπευση.
- 2) Στρατολόγηση των ελίτ.
- 3) Διατύπωση στόχων.
- 4) Εκπροσώπηση συμφερόντων.
- 5) Κοινωνικοποίηση και κινητοποίηση.
- 6) Οργάνωση της κυβέρνησης.

Πελατειακές σχέσεις

- Κόμματα Ελίτ «Elite-based Party»: Maurice Duverger: Στηρίζονται σε μια πολιτική ελίτ που ασκεί ουσιαστικό ρόλο στις μάζες, διατηρούν το πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό δικαίωμα της ελίτ.
- Μαζικά κόμματα «Mass-based Party»: Maurice Duverger: Εκτείνουν την ιδεολογία τους σε πολλούς τομείς της κοινωνικής ζωής. Σχετίζονται με το εργατικό συνδικάτο τους με θρησκευτικές και άλλες κοινωνικές οργανώσεις.
- Πολυσυλλεκτικά κόμματα «Catch-all Party»: Otto Kirchheimer: Προσπαθούν να υποβαθμίσουν την ιδεολογία και μέσω της οργανωτικής τους δομής να δημιουργήσουν συναίνεση σε μέρος της κοινωνίας για να κερδίσουν στις εκλογές.
- Κόμμα Κράτους «Cartel Party» : Richard S Katz & Peter Mair: χρησιμοποιεί τους πόρους του κράτους για να διατηρήσει τη θέση του στο πολιτικό σύστημα.

Οι περιπτώσεις των ελληνικών κόμματος 2012-2015 (1)

- **Νέα Δημοκρατία:** το άρθρο της Βασιλική Γεωργιάδου και του Μιχάλη Σπυρδαλάκη: κόμμα Καρτέλ. Στη δεκαετία του '90 η ΝΔ μεταβλήθηκε σε κόμμα Καρτέλ λόγω των διαφόρων παραγόντων όπως η ένταση των ρυθμών κοινωνικής κινητικότητας που οφείλεται στην ολοένα και αυξανόμενη εισβολή των μαζών στους εκπαιδευτικούς μηχανισμούς της ανάπτυξης των παντός είδους ηλεκτρονικών μέσων μαζικής και αμφίδρομης επικοινωνίας.
- **Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς :** Η ανάλυση του Στάθη Κουβελάκη δείχνει ότι ο ΣΥ.ΡΙΖΑ μεταμορφώθηκε σε πολυσυλλεκτικό κόμμα ταχέως. Αναμορφώθηκε ως «ενιαίο κόμμα: unified party», μαζικό, δημοκρατικό, πολυτασικό κόμμα της σύγχρονης Αριστεράς.

Οι περιπτώσεις των ελληνικών κόμματος 2012-2015 (2)

- **Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα:** άρθρο της Βασιλική Γεωργιάδου και του Χρύσανθου Δ. Τάση: Κόμμα καρτέλ: μετατράπηκε σε κόμμα καρτέλ όπως άλλα τα ελληνικά κόμματα κατά τη δεκαετία του '90 λόγω της πρόσβασης του στα οφειλή του κράτους και του ανταγωνισμού της πολιτικής εξουσίας με άλλο κόμμα.
- **Ανεξάρτητη Έλληνες:** Πολυσυλλεκτικό κόμμα: το κόμμα ξεπερνάει τους διαχωρισμούς του πολιτικού φάσματος Δεξιάς-Αριστεράς και δεν τοποθετείται στον άξονα αυτό, αλλά χαρακτηρίζεται από πατριωτισμό και πολυσυλλεκτικότητα.

Οι περιπτώσεις των ελληνικών κόμματος 2012-2015 (3)

- **Λαϊκός Σύνδεσμος – Χρυσή Αυγή** : Κόμμα Μαζών : αποκεντρώνει και δίνει μεγάλη σημασία στην ιδεολογία ακροδεξιάς, ναζισμού, εθνικισμού. Βασίζεται στο μοντέλο του υπερεθνικίστικου κόμματος που είναι ένα σημαντικό βασικό χαρακτηριστικό του κόμματος μαζών.
- **Δημοκρατική Αριστερά** : Πολυσυλλεκτικό Κόμμα : Αποτελείται από διαφορές ιδεολογίες όπως δημοκρατικός σοσιαλισμός, σοσιαλδημοκρατία, οικολογία κλπ. Αυτοπροσδιορίζεται ως ένα αριστερό κόμμα, το οποίο όμως, σε αντίθεση με τα ευρωσκεπτικιστικά κόμματα της αριστεράς, τάσσεται καθαρά υπέρ της διατήρησης της Ελλάδας στην υπάρχουσα Ευρωπαϊκή Ένωση.
- **Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος** : Κόμμα Μαζών : Δίνει μεγάλη σημασία στην οργάνωση και ιδεολογία της ριζοσπαστικής αριστεράς τους «κομμουνισμός, Μαρξισμός-Λενινισμός, Προλεταριακός διεθνισμός» .

Οργάνωση πολιτικών κόμματος

- Μεθοδολογία:
- A) Richard Gunther and Larry Diamond, «species of political parties, a new typology», Party Politics, Vol 9, No 2, London 2003.
- B) Δημοσιευμένα καταστατικά των κοινοβουλευτικών κομμάτων.

Species of political parties, a new typology

- 5 ομάδες πολιτικών κομμάτων.
- 15 συνολικά οι τύποι των πολιτικών κομμάτων.

Elite based: a) Traditional local notables, b) Clientelistic

Mass based: Socialism: a)Class Mass, b)Leninist :Nationalistic: a)Pluralist Nationalist, b)Ultranationalist :Religion: a)Denominational, b)Fundamentalist Ethnicity based: a) Ethnic, b) Congress

Electoralist: a)Personalistic, b)Catch all, c)Programmatic

Movement Parties: a)Left-libertarian, b) post industrial extreme right.

Διάκριση Κομμάτων

- 3 κριτήρια στην διάκριση των κομμάτων:
- Α) Η ηγεμονία,
- Β) Το πρόγραμμα,
- Γ) Η οργάνωση και η επιλογή των υποψηφίων.

ΣΥΡΙΖΑ «Σοσιαλιστικό Κόμμα»

- Ηγεμονία: Η κεντρική επιτροπή αποτελεί το ανώτερο πολιτικό όργανο που εφαρμόζει τις αποφάσεις του συνεδρίου ενώ το συνέδριο ψηφίζει τις αποφάσεις για την πολιτική του κόμματος.
- Προγραμματικά: ο σοσιαλισμός και η εναντίωση απέναντι στον νεοφιλελευθερισμό.
- Οργάνωση: α) ομάδες μελών σε χώρους δουλειάς και κατοικίας, β) νομαρχιακές και περιφερειακές οργανώσεις, γ) συνέδριο και κεντρική επιτροπή,

Μέλη: συνδρομή, συμμετοχή και διάδοση ιδεολογίας-προγράμματος,

ΣΥΡΙΖΑ, Επιλογή Υποψηφίων

- Επιλογή υποψηφίων:
- Α) Ευρωεκλογές από πανελλαδική προκριματική εκλογή.
- Β) Εθνικές εκλογές αρχική επιλογή από νομαρχιακές επιτροπές και έπειτα η λίστα τροποποιείται από την κεντρική επιτροπή.
- Γ) Ψηφοδέλτιο επικρατείας από την κεντρική επιτροπή.

ΠΑΣΟΚ «Σοσιαλιστικό Κόμμα»

- Ηγεμονία: Συνέδριο ιδεολογικές και πολιτικές κατευθύνσεις, η κεντρική πολιτική επιτροπή χαράσσει την γενική στρατηγική για τις αποφάσεις του κόμματος ενώ το πολιτικό συμβούλιο αποτελεί το εκτελεστικό όργανο την Κ.Π.Ε.
- Προγραμματικά: Δεν υπάρχει σαφής ιδεολογική τοποθέτηση.
- Οργανωτικά: α) Οργανώσεις βάσεις σε χώρους δουλείας και κατοικίας, β) νομαρχιακές επιτροπές, γ) περιφερειακές οργανώσεις. Προβλέπεται η ίδρυση νεολαίας ενώ προωθεί στο χώρο του συνδικαλισμού την αυτονομία.
- Μέλη: συνδρομή, συμμετοχή και διάδοση ιδεολογίας-προγράμματος.

ΠΑΣΟΚ, Επιλογή Υποψηφίων

- Επιλογή υποψηφίων:
- Βουλευτικές εκλογές: επιλογή μέσα από προκριματικές εκλογές.
- Περιφερειακές: διαβούλευση ανάμεσα σε νομαρχιακές και περιφερειακές επιτροπές με την κεντρική πολιτική επιτροπή.
- Δήμοι: προκριματικές εκλογές ή διαβούλευση νομαρχιακών και περιφερειακών επιτροπών με Κ.Π.Ε.

ΚΚΕ, «Λενινιστικό Κόμμα»

- **Ηγεμονία:** ανώτερο καθοδηγητικό όργανο αποτελεί το συνέδριο το οποίο εκλέγει την κεντρική επιτροπή η οποία αποτελεί το ανώτερο καθοδηγητικό κέντρο μεταξύ των συνεδρίων. Ενώ το Πολιτικό γραφείο οφείλει να ενισχύει τον καθοδηγητικό ρολό και την ευθύνη της Κ.Ε.
- **Προγραμματικά:** οικοδόμηση σοσιαλισμού-κομμουνισμού μέσα από την δράση για την ανατροπή του καπιταλισμού.
- **Οργανωτικά:** Σε πρώτο επίπεδο βρίσκονται οι κομματικές οργανώσεις σε χώρους δουλείας και κατοικίας ενώ σε δεύτερο επίπεδο βρίσκονται οι τομεακές οργανώσεις σε επίπεδο εργασίας και κατοικίας ενώ τονίζει την δράση και την σημασία της νεολαίας του κόμματος.
- **Μέλη:** συνδρομή, συμμετοχή και διάδοση ιδεολογίας-προγράμματος, είσοδος με πιο αυστηρά κριτήρια.

ΚΚΕ, Επιλογή Υποψηφίων

- Επιλογή υποψηφίων: γίνεται σε όλες τις εκλογικές αναμετρήσεις από την κεντρική επιτροπή έπειτα από τις προτάσεις των καθοδηγητικών οργάνων των οργανώσεων.

Λαϊκός Σύνδεσμος Χρυσή Αυγή «Υπερεθνικιστικό Κόμμα»

- **Ηγεμονία:** Η λειτουργία των συλλογικών οργάνων του κόμματος βασίζεται στην αρχή της πλειοψηφίας και οι αποφάσεις τους είναι υποχρεωτικές για όλα τα μέλη. Οι αποφάσεις των ανώτερων στην κομματική ιεραρχία οργάνων κατισχύουν των αποφάσεων των κατωτέρων οργάνων.
- **Προγραμματικά:** Στρέφεται ενάντια στο μνημόνιο και στην πληθυσμιακή αλλοίωση από τους «λαθρομετανάστες».
- **Οργανωτικά:** Σε πρώτο επίπεδο πυρήνες σε τόπους κατοικίας και πτέρυγες σε χώρους δουλειάς, σε δεύτερο περιφερειακές οργανώσεις, και στο τρίτο επίπεδο βρίσκεται η κεντρική επιλογή.
- **Ιεραρχία στο κόμμα:** α) Το Συνέδριο του Κόμματος β) Ο Γενικός.
- **Γραμματέας του Κόμματος γ) Η Κεντρική Επιτροπή του Κόμματος δ) Το Πολιτικό Συμβούλιο του κόμματος ε) Η Επιτροπή Δεοντολογίας του κόμματος ,στ) Η Επιτροπή Ελέγχου Οικονομικών του κόμματος ζ) Η Επιτροπή αξιολόγησης υποψήφιων νέων μελών του κόμματος.**

ΛΣ-ΧΑ, Επιλογή Υποψηφίων

- Μέλη: συνδρομή, συμμετοχή και διάδοση ιδεολογίας και προγράμματος, είσοδος με εθνοτικά κριτήρια.
- Επιλογή υποψηφίων: Η επιλογή υποψηφίων για όλες τις εκλογικές αναμετρήσεις γίνεται από τον Γενικό γραμματέα του κόμματος ύστερα βέβαια από τις εισήγηση της κεντρικής επιτροπής επιπλέον, προβλέπεται και η απευθείας επιλογή των υποψηφίων κατά απόλυτη διακριτική ευχέρεια του Γραμματέα.

Νέα Δημοκρατία «θρησκευτικό κόμμα»

- Ηγεμονία: η κεντρική επιτροπή χαράσσει την πολιτική του κόμματος βάση των αποφάσεων του συνεδρίου το οποίο αποτελεί το ανώτερο και κυρίαρχο όργανο που χαράσσει τις ιδεολογικές και προγραμματικές αρχές, ενώ το πολιτικό συμβούλιο είναι το ανώτερο καθοδηγητικό και εκτελεστικό όργανο που είναι επιφορτισμένο με την ευθύνη υλοποίησης του προγράμματος.
- Προγραμματικά: δεν γίνεται αναφορά.
- Οργανωτικά: σε πρώτο επίπεδο οι τοπικές, σε δεύτερο οι νομαρχιακές και σε τρίτο οι περιφερειακές.
 - α. Οι Ειδικές Κομματικές Θεματικές Οργανώσεις, β. Οι Οργανώσεις Ετεροδημοτών, γ. Οι Οργανώσεις των Ελλήνων του Εξωτερικού, δ. Το Περιφερειακό Συμβούλιο, ανά διοικητική περιφέρεια.

ΝΔ, Επιλογή Υποψηφίων

- Οργανωτικά: σε επίπεδο κόμματος.
- Α. το συνέδριο, Β, ο πρόεδρος, Γ. η κοινοβουλευτική ομάδα, δ. η κεντρική επιτροπή, Ε. το πολιτικό συμβούλιο.
- Μέλη: συνδρομή, συμμετοχή και διάδοση της ιδεολογίας και του προγράμματος.
- Επιλογή υποψηφίων: Ευρωεκλογές και Ψηφοδέλτιο επικρατείας στον Πρόεδρο του κόμματος, ενώ για τις υπόλοιπες εκλογικές αναμετρήσεις, καταρτίζονται λίστες υποψηφίων από τις περιφερειακές οργανώσεις, το πολιτικό συμβούλιο καθορίζει ενδιάμεσες λίστες, ενώ η τελική επιλογή των υποψηφίων γίνεται από τον αρχηγό του κόμματος.

Ανεξάρτητοι Έλληνες «θρησκευτικό κόμμα»

- **Ηγεμονία:** Το συνέδριο αποτελεί το ανώτερο πολιτικό όργανο που καθορίζει την πολιτική που θα χαράξει το κόμμα. Το εθνικό συμβούλιο οργανώνει την πολιτική του κόμματος ενώ η εκτελεστική επιτροπή χαράσσει την πολιτική και την στρατηγική που θα ακολουθήσει το κόμμα.
- **Προγραμματικά:** εθνική κυριαρχία-ανεξαρτησία, κατάργηση του μνημονίου και υπέρ της προώθησης μιας Ευρωπαϊκής λύσης για τους μετανάστες. Τέλος, προβάλλει την αναγκαιότητα αναγνώρισης της προσφοράς της ορθοδοξίας στο έθνος.
- **Οργανωτικά.** Σε πρώτο επίπεδο βρίσκονται οι κινηματικές οργανώσεις σε χώρους δουλειάς, κατοικίας και σε επίπεδο συμφερόντων. Σε δεύτερο επίπεδο, βρίσκονται οι συντονιστικές επιτροπές σε νομαρχιακό επίπεδο.
- Προβλέπετε νεολαία και οργανώσεις εξωτερικού.

ΑΝΕΛ, Επιλογή Υποψηφίων

- Μέλη: συνδρομή, συμμετοχή-διάδοση ιδεολογία και προγράμματος κόμματος.
- Επιλογή υποψηφίων: για όλες τις εκλογικές αναμετρήσεις διεξάγονται προκριματικές εκλογές ενώ η εκτελεστική επιτροπή κάνει την τελική επιλογή των υποψηφίων.

Δημοκρατική Αριστερά «πολυσυλλεκτικό κόμμα»

- **Ηγεμονία:** Η κεντρική επιτροπή αποτελεί το ανώτερο πολιτικό όργανο του κόμματος το οποίο εκλέγει γραμματέα και εκτελεστική επιτροπή. Η τελευταία είναι επιφορτισμένη για την εφαρμογή των αποφάσεων του συνεδρίου ενώ ο γραμματέας, έχει την ευθύνη για τη λειτουργία της Κ.Ε, των τομέων και των επιτροπών.
- **Προγραμματικά:** αναφορά στο σοσιαλισμό μέσα σε ένα δημοκρατικό πλαίσιο, επίθεση στο νεοφιλελευθερισμό ενώ, γίνεται προσέγγιση στο κέντρο.
- **Οργανωτικά:** α) σε τοπικές οργανώσεις, β) σε νομαρχιακές οργανώσεις και περιφερειακά γραφεία, γ) κεντρική και εκτελεστική επιτροπή.
- **Μέλη:** συνδρομή, συμμετοχή-διάδοση ιδεολογίας και προγράμματος.

ΔΗΜΑΡ, Επιλογή Υποψηφίων

- Επιλογή υποψηφίων.
- Για το ψηφοδέλτιο επικρατείας αποφασίζει η κεντρική επιτροπή έπειτα από πρόταση του Προέδρου.
- Για τα εθνικά ψηφοδέλτια, οι υποψήφιοι ορίζονται με δημοκρατικές διαδικασίες μέσα από την συμμετοχή των μελών των οργανώσεων ανά περιοχή.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεόδωρος Χατζηπαντελής. «Θέματα Εφαρμοσμένης Πολιτικής Ανάλυσης. Τα κόμματα Ι». Έκδοση: 1.0. Θεσσαλονίκη 2014. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <http://eclass.auth.gr/courses/OCRS317/>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά - Μη Εμπορική Χρήση - Όχι Παράγωγα Έργα 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Τέλος ενότητας

Επεξεργασία: Σωτήρογλου Μαρίνα
Θεσσαλονίκη, Χειμερινό Εξάμηνο 2014-2015

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
πρόγραμμα για την ανάπτυξη

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Σημειώματα

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

